

művéből csak a *Kirotosz* helynév van jelen (annak említésével, hogy itt egy fővárosról, tulajdonképpen Bécsről van szó), hiányzik azonban a lexikonból az összes többi, fontosabb helynév és ezek magyarázata: *Totoposz*, *Menédia*, *Jajgádia* stb.). Madách Imre „Az ember tragédiája” („La tragedia dell'uomo”) című művéből szerepel a lexikonban a *Paradiso Terrestre* 'Földi Paradicsom'; sajnálatos ugyanakkor, hogy van ugyan a lexikonban *Falansterio* címszó (186), de ott nem esik szó Madách művének eme további fontos részletéről. Jókai Mór neve – tévesen – keresztnéve szerint van besorolva a betűrendbe. Ő (a tartalmi leírás alapján) az „Egész az északi pólusig” című, kevésbé ismert munkájával, s abban a *Regno degli Orsi Polari* 'a Jegesmedvék Országá' fiktív hellyel szerepel a lexikonban: *ország* helyett talán a *barlang* is elegendő lett volna, hiszen Jókai nem is írja nagybetűvel a nevet fantáziadús leírásaiban (l. erről feljebb). Nem szerencsés ugyanakkor, hogy magának a műnek a címe olaszul a „Ventimila leghe sotto i ghiacci”, azaz „Húszezer mérföld a jég alatt” lett, és ez zavaróan összecseng a lexikonban egyébként szintén szereplő, nálunk „Nemo kapitány”-ként közismert Verne-regény címével („Ventimila leghe sotto i mari”).

A kötetet két igen hasznos mutató zárja. A szerzők szerinti mutatóban az írók neve után művük címe, majd a bennük előforduló fiktív helynév szerepel (az írónevek négyes oszlopokban elrendezve: 611–37). Különböző irodalmi elemzések kiindulópontja lehet a másik, a képzelt helyek tematikusan csoportosított mutatója (639–54), mely egyúttal alap-tipológiaiaként is szolgálhat (a következő listában a zárójelben álló szám azt mutatja, hány hasábnyi név van feltüntetve az adott nagyobb kategóriákban): apátságok, fák, túlvilág, kastélyok (3), városok (10), folyók, erdők, szigetek (7), hegyek, hajók (2), megyék (6,5), országok (3), falvak (2,5) stb.

Összességében igen hasznos munkáról van szó; kívánatos lenne e specifikusan olasz közönségnek szánt kezdeményezés nemzetközivé bővítése, alakítása is.

FÁBIÁN ZSUZSANNA

ANTTI LEINO
ON TOPONYMIC CONSTRUCTIONS AS AN ALTERNATIVE
TO NAMING PATTERN IN DESCRIBING FINNISH LAKE NAMES
[A helynévszerkezet mint a névadási modellek alternatívája
a finn tónevek leírásában]
Finnish Literature Society, Helsinki, 2007. 132 lap

1. A modern névtudomány kezdetei az 1930-es évekre nyúlnak vissza Finnországban. A nevek gyűjtése és etimológiai vizsgálata után a következő évtizedekben a figyelem az egyes nevektől a névrendszerek felé fordult. Míg NISSILÄ szószemantikai kritériumok alapján tartotta a neveket kategorizálhatónak, addig a ZILLIACUS és KIVINIEMI névvel fémjelezhető korszak érdeklődésének középpontjában a nevek szerkezeti elemzése, a névadási modellek és az analógia állt. A 20. század második felében új irányvonal jelent meg a finn névtudományban, a szocioonomasztika. A kutatók ennek keretében a nevek

használatának változását vizsgálják, emellett különös hangsúly helyeződik a városi és a szlengnevek kutatására is. Napjainkban a neveknek mint rendszernek a bemutatása újra a szakmunkák fókuszába került, azonban új alapokra helyezve: a kognitív nyelvészet elméleti kereteit és módszereit alkalmazva ugyanis újfajta ismereteket kaphatunk a névmodellekről és az analógiáról is. ANTTI LEINO részben ebből az új szemszögből közelít a nevekhez.

2. A *Studia Fennica* 13. darabjaként kiadott kötet a szerző doktori disszertációját tartalmazza. A munka két nagyobb egységből áll. A dolgozat második részében LEINO öt, korábban már megjelent vagy megjelenés előtt álló tanulmányát olvashatjuk. A könyv első mintegy hetven oldala tulajdonképpen maga az értekezés, mely a már elkészült írások részkérdéseit látatja összefoglalóan.

Munkájában jól tetten érhető az erős informatikai háttér – a szerző ugyanis eredetileg azokról az informatikai metódusokról szándékozott disszertációt készíteni, melyek a nyelvi változatok tanulmányozásában segítségünkre lehetnek. Dolgozatának első két fejezetében ennek megfelelően a vizsgálati korpusz összeállításának és a térbeli adatelemzés eredményeinek bemutatását az informatika és a statisztika módszereinek segítségével végzi el. Az összeállított névanyag 58 000 finn tónevet tartalmaz. Ennek több mint a fele egy-egy tavat nevez meg, a fennmaradó csoport elnevezései pedig több objektumhoz tartoznak. A dolgozatban többször is említett *Mustalampi* 'fekete tavacska' például 522 alkalommal fordul elő az adatbázisban.

LEINO vizsgálatai azt mutatják, hogy a finn tónevekre legjellemzőbb szerkezetűeknek a sajátosságot kifejező meghatározó tag és a hely fajtáját jelölő alaptag kapcsolatát kell tartanunk: az előtag lehet valamilyen melléknév, nominativusban vagy genitivusban álló főnév, ritkábban igei származék; az utótag pedig földrajzi köznévi, legtöbb esetben a *järvi* 'tó' és a *vesi* 'víz' fordul elő ebben a szerepben. A hely fajtáját azonban nemcsak önálló lexémával, hanem toldalékkal is ki lehet fejezni a finnben. Ilyen funkcióban a *-nen* és a *-kkV* szuffixumok tűnnek fel. Annak megítélésében azonban, hogy ezek a toldalékok egyenragúnak tekinthetők-e a fajtajelölő köznevekkel, nincs konszenzus. Az új finn tónevek létrehozására azonban a kontrasztív és az indukciós névadás is igen jellemzőnek mondható LEINO vizsgálatai alapján. A számítógépes programok e hatalmas névanyag kezelésére alkalmasnak bizonyultak: segítségükkel könnyen kinyerhetővé váltak azok a névpárok, névcsoportok, amelyek együttes létezését nem magyarázhatjuk a véletlennel. A dolgozat központi kérdése ennek megfelelően úgy fogalmazható meg, hogy lehet-e az analógia szerepét olyan esetekben is igazolni, amikor más motivációk is nyilvánvalóak.

A bevezető részeket követően összefoglalást olvashatunk ZILLIACUSnak és KIVINIEMI-nek a névmodellekről és az analógiáról vallott nézeteiről, illetve a kontrasztív és a variált nevekről. KIVINIEMI az előbbi kategóriába azokat a névpárokat sorolja, amelyek ellentétes jelentésű névrészeket tartalmaznak (pl. *Mustalampi* 'fekete tavacska' – *Valkealampi* 'fehér tavacska'), az utóbbi csoportba pedig olyan nevek tartoznak, amelyekben a szemantikai kapcsolat sokféle lehet ugyan, de mindig nyilvánvaló az összefüggés (pl. *Kissalampi* 'macskatavacska' – *Koiralampi* 'kutyatavacska'), de itt említi KIVINIEMI a fonetikai variációkat is (pl. *Kohiseva* – *Köhisevä*). LEINO ezzel szemben a *kontrasztív nevek* terminust a szemantikai megfelelőkre használja, míg a *variált nevek* közé csupán a fonetikai variációkat sorolja.

Azokban a helynévvizsgálatokban, amelyek a névmodelleken és az analógián alapulnak, két fő probléma jelenik meg: nem világos egyrészt az analógia és más motivációk közötti különbségtétel, és homályos a motivációs és strukturális modellek különbsége is. E téren LEINO a radikális konstrukciós grammatika eszközeivel igyekszik megoldást találni a kontrasztív nevek problémájára. Ez az irányzat úgy véli, hogy nincs éles határ a nyelv nyelvtana és lexikona között, mint ahogy a szemantika és a szintaxis között sem húzódik határozottan megvonható határ. Ezen az alapon LEINO a konstrukciót tartja a nyelv elemi egységének, mely az egymáshoz valamilyen módon hasonló kifejezések taxonomikus általánosításával jön létre.

Valamilyen helynevet könnyű szerkezetként értelmeznünk, ez a felfogás azonban nem mutatna túl a hagyományos strukturális elemzésen. Dolgozatában ezért ANTII LEINO a konstrukciós megközelítést a modelleken alapuló névadás problematikájának fényében alkalmazza. A kérdés számára az, hogy milyen mechanizmus játszik szerepet akkor, amikor az *Ahvenlampi* 'sügértavacska' nevű tó mellett fekvő víz *Haukilampi* 'csukavacska' nevet kap. Ez a névmodell (halnév + *lampi*) elég gyakori ahhoz, hogy termékenynek tartsuk, de túl korlátozott ahhoz, hogy konstrukciónak tekintsük. LEINO több ilyen példát is talál a korpuszában, de egyik hatóköre sem olyan nagy, hogy konstrukciónak lehetne tekinteni. A probléma tehát az, hogy ezek a kontrasztív névpárok igen általánosak, de termékenységük nagyon szűk hatókörű.

A szerző úgy látja, hogy a modellen alapuló névadás során párhuzamosan két módon értelmezzük a nevet: egyrészt mint helyre való utalást (onomastic meaning), másrészt mint összetételt, melynek jelentése a részek jelentéséből levezethető (linguistic meaning). A fogalmi tér és a párhuzamos jelentések feltételezése azonban nem elégséges ahhoz, hogy ezáltal magyarázatot adjunk a modellre épülő névadásra. Ehhez szükséges a fogalmi integráció bevezetése: ez a különböző fogalmi térből származó elemek integrálását jelenti. A mechanizmust LEINO a *Valkealampi* név elemzésével szemlélteti. A név létrejöttét a *Mustalampi* elnevezés modelltartásával magyarázza. Az integráció során három tér jön létre: a szín(nev)ek, a földrajzi környezet és a már létező név terei, s ez utóbbi tágul ki a név létrejöttékor. Fontos megjegyezni azonban azt is, hogy ez csak abban az esetben jöhet létre, amennyiben a nyelvi jelentés aktív. A mechanizmus értelmezésekor felvetődik egy további kérdés is: milyen státusú maga a kiindulási név. LEINO ugyanis megjegyzi, hogy egyetlen kifejezés is szolgálhat prototípusként, de egy szerkezet magja (centroid) is állhat ilyen szerepben.

A finn tónévek körében igen gyakori kontrasztív névalkotási folyamat során az új név egy másik, már létező név hatására úgy jön létre, hogy a nevek meghatározó tagjai kontrasztban állnak egymással. Az integráció feltétele ezekben az esetekben az, hogy ugyanabban a fogalmi térben helyezkedjenek el a tavak, azaz más szóval egy sorozathoz tartozzanak. A tavak esetében ez a méretbeli hasonlóságot, valamint egyéb fizikai tulajdonságoknak vagy a tónak a használati hasonlóságát jelentheti.

Az induktív névpárok (pl. *Riihjarvi* 'pajtató' → *Riihilampi* 'pajtatavacska') is hasonló módon jönnek létre. KIVINIEMI-hez hasonló módon LEINO három esetet különböztet meg e kategória kapcsán: az újonnan létrejött név tartalmazhatja a régi (azaz az indukáló) nevet teljesen egészében, illetve annak csupán a meghatározó vagy az alaptagját. Részletesebben csupán az első csoportba tartozó nevekkel foglalkozik.

Ez a kategória két alcsoportra osztható. A régi név az újonnan létrejött névben egyrészt betölthet megkülönböztető szerepet (pl. *Kaleton* 'hal nélküli' → *Kalettonlampi*

'hal nélküli tó'). E nevek létrejöttét a szerző a következőképpen értelmezi: számolhatunk azzal, hogy egy csoportba tartozó objektumokat (pl. egymáshoz közel eső tavakat) egy közös néven (pl. *Jokilampi* 'folyó tavacska') említenek, majd amikor szükségessé válik, hogy az egyes entitásokra külön-külön utaljunk, a név is szétválik: pl. *Ylimmäinen Jokilampi* 'felső folyó tavacska', *Keskimmäinen Jokilampi* 'középső folyó tavacska' és *Alimmäinen Jokilampi* 'alsó folyó tavacska'. Más kontextusban azonban megjegyzi azt is a szerző, hogy a szerkezet alapjául szolgáló névnek (az alapnévnek) nem feltétlenül kell referenciával rendelkeznie.

Emellett a régi név megjelenhet alaptagként is, mely előtt módosító szerepű elem áll (*Väärälampi* 'görbe tavacska' → *Pieni Väärälampi* 'kis görbe tavacska'). Ebben az esetben egy kevésbé jelentős hely megnevezésére egy nagyobb jelentőséggel bíró objektum meghatározó előtaggal kiegészült elnevezését használják. E névadási folyamat azonban hatással lehet a kiindulásul szolgáló névre is, az eredeti név ugyanis szintén kaphat a másik név előtagjához illő névrészt (pl. *Iso Väärälampi* 'nagy görbe tavacska').

3. Doktori disszertációjában ANTTI LEINO arra vállalkozott, hogy a névmodellek és az analógia hatását az újonnan keletkezett nevekben bemutassa. Ehhez a számítógépes adatfeldolgozás, a statisztika és a radikális konstrukciós grammatika eszközeit alkalmazta. Ez a kombinált módszer eredményes lehet abban, hogy még jobban megismerhessük az analógián alapuló mechanizmusokat, azonban nem zárja ki a korábbi megközelítési módok létjogosultságát sem. A névadás maga ugyanis igen összetett jelenség, a kognitív szempont ennek a mozaiknak csupán egyetlen darabját jelenti.

A szerzőnek az a módszere ugyanakkor, hogy az egyes neveket csupán azoknak a neveknek a körében vizsgálja, amelyek közvetlenül hatottak/hathattak a létrejöttükre, nem minden esetben mutatkozik célszerű szűkítésnek. Megítélésem szerint ugyanis érdemes lenne a kérdést a teljes helynévrendszer szempontjából is megvizsgálni, hiszen nyilvánvaló, hogy a helynévrendszer egésze hatással van, vagy legalábbis hatással lehet az újonnan létrejövő nevekre. Az egyes nevek esetében továbbá a történetiség kérdését is érdemes lenne tekintetbe venni, ez az aspektus ugyanis még jobban megvilágíthatja a nevek alakulásmódját.

GYÖRFFY ERZSÉBET

**GYÖRFFY, ERZSÉBET: SIMILARITIES AND DISSIMILARITIES
BETWEEN SWEDISH AND HUNGARIAN HYDRONYMS**

[Hasonlóságok és különbségek a magyar és svéd víznevek között]

Uppsala Universitet, Uppsala, 2008. 50 lap

GYÖRFFY ERZSÉBET két külön nyelvcsaládba tartozó nyelv vízneveit veti össze munkájában, kitérve a magyar és svéd víznevek hasonlóságainak és eltéréseinek bemutatására. A tanulmány fő célja a magyar és svéd víznevek keletkezésének vizsgálata és tipologizálása.